

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

TÁRSADALOM TÉRBEN ÉS IDŐBEN
TANULMÁNYOK AZ ÚJ- ÉS MODERNKORI MAGYARORSZÁG
ESZME-, MŰVELŐDÉS- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNETÉRŐL

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

ESZMETÖRTÉNETI MŰHELY

*

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI MŰHELY

Doktoriskolai konferenciák 2

*A 2013. november 28-án Piliscsabán tartott
Doktori Iskolai konferencia tanulmánykötete*

TÁRSADALOM TÉRBEN ÉS IDŐBEN

Tanulmányok az új- és modernkori Magyarország
eszme-, művelődés- és társadalomtörténetéről

Szerkesztette:
SZULY RITA
KRÁNITZ PÉTER PÁL

MAGYAR NAPLÓ
Írott Szó Alapítvány
Budapest–Piliscsaba, 2015

A kötet megjelenését támogatta:

Szaklektorok:

Bank Barbara, Forgó András, Kovács Bálint,
Medgyesy S. Norbert, Óze Sándor, Szekér Nóra

Az angol nyelvű rezümét lektorálta és a névmutatókat szerkesztette
Szuly Rita és Kránitz Péter Pál

© A kötet szerzői, 2015
© Magyar Napló, 2015
© Írott Szó Alapítvány, 2015

ISBN 978-615-5195-27-3

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS

I. TÉR ÉS TÖRTÉNELEM

BOJTOS ANITA: Pálos kolostorok a 17. századi Magyar Királyságban – Áttekintés a rend térbeli jelenlétéről	13
KIS RÉKA: Irodalomtörténet és kartográfia – A Kazinczy-levelezés térképészeti feldolgozása	25
GODENA ALBERT: A Magyar Vagon- és Gépgyár munkaerő-állományának elemzése a győri fa- és fémipari szakiskola 1907/08. évi adatainak feldolgozása alapján	41

II. ESZME- ÉS NEVELÉSTÖRTÉNET

SZUROMI KRISTÓF: A „kegyetlen” és a „szamaritánus”: törökkép a kora újkori Európában és Magyarországon	71
HENDE FANNI: A magyar király fogadásának ceremóniája mint politikai szimbólumrendszer (III. Károly 1712. májusi pozsonyi bevonulásának példáján)	102
BENCZIK FANNY: Az angolkisasszonyok nevelési elvei pesti iskolájuk tükrében a 18. és 19. században	118
KRÁNITZ PÉTER PÁL: Georgiaiak, ürmények, tatárok – Dél-kaukázusi népnevek etimológiája és változása a magyar irodalomban	137
SÁRHEGYI TAMÁS FELÍCIÁN: Zalatna népoktatása a dualizmus korában	151
NAGY BOGLÁRKA: Gróf Klebelsberg Kuno minisztersége és reformjainak eredménye az 1921–1935 közötti Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei adatok tükrében	161
SZOKOLAY DOMOKOS: Györffy István és Boros Lajos szerepe a Turul Szövetség Bolyai Kollégiumának megalakulásában	176
VARGA MÁTYÁS: Templombúcsú Szentmiklóson – szovjet módra (1944–1945 eseményei a községben – a sárszentmiklósi <i>Historia Domus</i> alapján)	196
NAGYMIHÁLY ZOLTÁN: Emigrációs <i>Látóhatár</i> – Szemelvények az 1950-es évek magyar emigrációs közgondolkodásából	207

III. LELKISÉG ÉS MŰVELŐDÉS

SZULY RITA: A soproni Congregatio Agoniae Christi tagsága az <i>Album oder Nahmen-Buch Einer Hoch-löblichen Bruderschaft der Bitteren Todt-Angst Iesu Christi An dem Creutz</i> alapján	221
TELEKI FRUZSINA: A didaktikai recepció lehetőségei Eszter könyvében	248
KOVÁCS JUDIT ERZSÉBET: „A fekete hölgy”: Lendvayné Hivatal Anikó élete a magyar romantika színházának árnyékában	264
HÜRKECZNÉ PÁLYI BRIGITTA: A magyar operett hajnalán – A klasszikusok előzenéje	276
HAVAS GYÖNGYVÉR: A Congregatio Missionis piliscsabai és budapesti épületei a 19. és a 20. század fordulóján	283
FOGL KRISZTIÁN: A veszprémi Szent László lelkészesség megalapítása, plébánia rangra emelése (1940–1944)	310

IV. HATALOMTECHNIKÁK ÉS TÁRSADALMI KATAKLIZMÁK

HOLLÓSI DÁNIEL JÓZSEF: A magyar királyi állambiztonsági szervek Juhász István és dr. Wayand Tibor önvallomásainak tükrében	325
TÖRÖK ÁDÁM: Ködbe veszett arcok – Hírszerzés és kémelhárítás a Horthy korszakban	340
VÁRI ÁRPÁD: A kard és a lant találkozása – az 1942-es lillafüredi tanácskozás	365
MÉSZÁROS MÁTÉ: Mester Miklós tevékenysége a német megszállás során	376
BETHLEN KLÁRA: A Bethlen család 20. századi története	392
BÚS PÉTER: „Ide-oda vándorolunk, sehol sincsen hazánk már” – A magyarországi németek kitelepítésének emlékezete a Pilis térségének falvaiban	407
LÉVAI DOROTTYA: Egy klerikális reakciós helyzete a Váci Fegyházban	418
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ	429
HELYNÉVMUTATÓ	443

KRÁNITZ PÉTER PÁL

Georgiaiak, ürmények, tatárok

DÉL-KAUKÁZUSI NÉPNEVEK ETIMOLÓGIÁJA ÉS VÁLTOZÁSA A MAGYAR IRODALOMBAN

BEVEZETÉS

2011. július 21. óta az Országgyűlés közlése alapján a magyar-grúz diplomáciai érintkezésben „a Külügyminisztérium a georgiai féllel folytatott hivatalos levelezésben megkezdte a Georgia/georgiai elnevezés használatát.”¹ A hírt követő hetekben a kérdéskört nagy publicitás övezte, számtalan érv és ellenérv feszült egymásnak a sajtóban a nép- és országnév illetően megváltoztatásával, annak szükségességével illetve káros hatásával kapcsolatban. KENESEI István, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet igazgatója „elkeseredését” fejezte ki az egyik vezető napilap hasábjain, amelyben kinyilvánította: „nem tudom felfogni, hogy egy két évszázada meghonosodott népnevet, amelyhez nyelvünkben csak pozitív gondolatok fűződnek, miért kellene kérészerű politikai szándékok miatt kiiktatni a hivatalos nyelvhasználatból.”² Ezzel ellentétben BABIRÁK Hajnalka, az Irodalomtudományi Bizottság tagja a döntés mellett állt ki, sőt, szerinte „az is kívánatos, hogy a hazai sajtóban, médiában és minden egyéb helyen is visszatérjünk az általunk jól ismert, természetesnek tartott, ám 1945 után orosz-szovjet hatásra politikai megfontolásból kiszorított Georgia elnevezéshez. [...] Számunkra nem létezik Grúzia, csak Georgia. Más Georgia nem lehet.”³ A Földrajzinév-bizottság bár 2012. június 19-én 80/732. számú határozatával „tudomásul vette a Külügyminisztérium tájékoztatását a Grúzia/Georgia névhasználattal kapcsolatos álláspontjáról”, a 2009 és 2010 közötti, 68., 69., 71. és 79. ülésein megfogalmazott döntések alapján továbbra is a Grúzia országnév használatát ajánlja.⁴

¹ Ezúttal szeretném megköszönni Prof. Dr. Óze Sándornak és Dr. Kovács Bálintnak fáradhatatlan segítségnyújtását tanulmányaim és kutatásaim során. Az MTI jelentése 2011. július 12-én. Forrás: MTI hírachívum, 1988-2014. Lásd: <http://archiv1988tol.mti.hu/> [a letöltés ideje: 2014. március 1.]

² KENESEI István, *Kinek a teája?* Magyar Nemzet, 2011. augusztus 15.). Forrás: mta.hu/sajtoszemle [a letöltés ideje: 2014. március 1.]

³ BABIRÁK Hajnalka, *A kaukázusi Georgia*. Budapest, 2013, 251.

⁴ A Földrajzinév-bizottság döntései megtalálhatóak a Vidékfejlesztési Minisztérium Közigazgatási Államtitkárságának honlapján: <http://www.kormany.hu/> [a letöltés ideje: 2014. március 1.]

A grúz fél, nevezetesen Zviad Csumburzide, korábbi budapesti grúz nagykövét 2009 júniusa óta többször is felkérte Magyarország Külügyminisztériumát, hogy az orosz nyelvben is használatos *Grúzia* (Грузия) név alkalmazása helyett a nemzetközi viszonylatban – talán – jobban elterjedt *Georgia* elnevezést alkalmazzák hivatalos formában is a kaukázusi országgal kapcsolatban. A kérés okát nem láthatjuk másban, mint a magyar félnek a közismerten konfliktusokkal teli orosz-grúz kapcsolatok viszonyában való végtelenül közvetett módon való, de mégis szimbolikus jelentőségű állásfoglalásának közzététele, amely a 2008-as orosz-grúz háború óta még nagyobb súllyal bírhat, mint korábban.

A korunkban szélesedő és mélyülő dél-kaukázusi–magyar kereskedelmi és turisztikai viszony mellett a magyar közvélemény is egyre inkább nyit a régió országai, népei és azok kultúrája felé, az ezekkel kapcsolatos politikai és történelmi kérdések immár a hazai közbeszéd tárgyát képezik, ezért is tartom szükségesnek a dél-kaukázusi nép- és országnevek etimológiáját, s a magyar irodalomban az elmúlt évszázadok során lezajlott változását bemutatni.

GRÚZOK, GEORGIAIAK, KARTVÉLEK

A grúz nemzet önelnevezése *k^hartveli* (ქართველი, magyarul kartvél, grúz), országot pedig *Szak^hartvelo*-nak (საქართველო) nevezik, amely számtalan történelmi régiót, korábbi fejedelemségek és királyságok – így Imereti, Kartli, Kaheti, etc. – területeit foglalja magában. Etimológiájára számtalan elmélet létezik, ám minden bizonnyal a mai Grúzia központi részének, Kartli régiójának nevéből származik.⁵ Amint azt láthatjuk, az európai nyelvek által használt Georgia és Grúzia elnevezések nem a nép önelnevezéséből fakadnak, azonban etimológiájukat tekintve mindkét kifejezés egyazon töről származik. Eredetük a perzsa és arab gurji (grúz) és Gurjisztán (Grúzia) szavakra vezethető vissza, így mai alakjaik ennek a tőnek két eltérő, ám párhuzamos fejlődése során alakult ki.⁶ A magyar szakirodalomban fellelhető leg-

⁵ A grúz nemzet származását illető számtalan etiologikus monda közül kitűnhet a James Bryce által a 19. század derekán feljegyzett mítosz, miszerint a kartvélek ősatyja, Karthli testvére volt Hayknak és Legiznek, az örmények és lezigek ősatyjainak. Az örmény népetimológiáról lejjebb bővebb információk találhatóak. Lásd: BRYCE, James, *Transcaucasia and Ararat*. London, 1877, 100.

⁶ Ahogyan azt David Lang Marshall kartvelológus is írta: „Az európai névnek – ’Georgiai’, ’Georgia’ (Oroszul: Gruzín, Grúzia) – egészen más eredete van, az arab és perzsa Gurji, Gurjisztán szavakkal áll összeköttetésben.” Vö.: LANG, David Marshall, *A modern history of Soviet Georgia*. New York, 1962. 5. Lásd még továbbá: REZVANI, Babak, *The Islamization and Ethnogenesis of the Fereydani Georgians*. Nationalities Papers, 36 (2008) 4. 594; vm. az *Encyclopaedia Iranica* releváns szócikkei.

helyesebb meghatározást erre BOROS János adta a következőképpen fogalmazva: „A grúz (georgiai) elnevezést, amit az európai nyelvekben használnak, a keresztes háborúk idején alkották, és a perzsa gorji szón alapszik, amelyből az orosz gruzin is származik.”⁷ Nem helyes tehát az a megközelítés, amellyel a grúz historiográfiában és újabban egyes magyar szerzők műveiben is találkozhatunk, miszerint a „kaukázusi Georgia neve a görög georgika (földműves) szóból ered, az ókori görögök ugyanis így nevezték őket.”⁸

Az országnévnek a magyar irodalomban korábban használatos formájáról a korábban idézett két magyar szerző két ellentétes állítást fogalmazott meg. Kenesei István szerint „[m]i [magyarok] közvetlenül a németektől kaptuk a náluk azóta kihalt Grusien szót a XVIII. és XIX. század fordulóján, amikor a magyar nyelvnek semmiféle kapcsolata nem volt az oroszral, és a magyar országnevek szabályai szerint lett belőle Grúzia az akkor még élő Georgia változat mellett”⁹ ezzel ellentétben azonban Babirák Hajnalka szerint csupán 1945 után került először alkalmazásra hazánk irodalmában Georgia „orosz” elnevezése. A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy a valószínűleg hogyan zajlott le ez a folyamat.

A legkorábbi magyar nyelvű irodalomban, amelyben szó esik a kaukázusi országról, a Georgia elnevezéssel találkozhatunk, amely a továbbiakban oly mély gyökereket vert, hogy egészen a 20. századig megtartotta domináns szerepét. Az egyik első magyar nyelvű mű, amelyben a Georgia országnévvel találkozhatunk, Misztótfalusi Kis Miklós, az örmény és grúz betűket is metsző erdélyi származású, Amszterdamban működő nyomdász és betűmetsző 1698-ban kiadott *Mentsége* – önéletírása –, amelyben a következőket írta a grúz nyomdászatért, s egyben a grúz irodalomért tett – máig tisztázatlan – szolgálatairól: „Hol vagyon Georgia ad radices Caucasi? Azoknak soha nem lévén nyomtatások, [...] betűket csináltam nékiek, melyen igen örültenek!”¹⁰ Itt még Georgia egy latin szófordulat kontextusában szerepel, amely jól mutatja a Georgia kifejezés hazai megjelenésének körülményeit, vagyis a latin és nyugati irodalom hatását a Magyarország számára távoli földrajzi-politikai egységekkel kapcsolatban.

A kaukázusi hegyvidék és annak lakossága a magyar irodalomban európai mércével mérve is nagy publicitást élvezett a 19. század folyamán, hiszen ekkoriban a magyar őshazakutatásban meghatározó eszmeként került elő a kaukázusi őshaza gondolata, s hamarosan a köztudatban is gyökeret vert a gondolat, miszerint a század során is éltek magyarok a Kaukázusban – az egyik időszaki kiadvány nem keve-

⁷ BOROS János, *A Kaukázus. A népek hegye*. Budapest, 1980, 129.

⁸ BABIRÁK Hajnalka, *i. m.*, 180.

⁹ KENESEI István, *i. m.*

¹⁰ *Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége*. szerk. JAKÓ Zsigmond, Bukarest, 1974, 238.

sebb, mint hétmillió magyarul beszélő kaukázusi lakosról számolt be 1825-ben.¹¹ Az eszmét övező publikációs hullám megfelelő táptalajt adhat a kaukázusi országnévnek a magyar irodalomban bekövetkezett változásait célzó vizsgálódások számára.

Mindenekelőtt szükséges leszögezni, hogy a Grúzia/grúz elnevezés hazai megjelenése nem a német irodalom hazai hatásának köszönhető. Bár a hazai Kaukázus-kutatás meghatározó szereplői többnyire német szerzőkre hivatkoztak – így elsősorban Julius KLAPROTHra, Peter Simon PALLASra, Jacob REINEGGSre, etc. –, le kell szögeznünk, hogy ezek a német szerzők továbbra is a Georgia/Georgien kifejezéseket alkalmazták, s a 19. század első felében az őket citáló magyar szerzők is szinte kizárólag a Georgia/georgiai meghatározásokat használták. Erre adhat példát Ógyallai Besse János, aki 1828-1829 között járt a Kaukázusban, ahol a magyarok ősi lakóhelyét, s a korban még ott élni vélt leszármazottait, rokonait kutatta. Útja Grúzián is keresztülvezetett, amelyről kutatási eredményeit bemutató öt jelentésében, mint Georgiáról adott számot.¹² Jerney János őstörténet-kutató számtalan publikációjában érintette a kaukázusi magyarság eszméjét, amely során természetesen nem kerülhetett el a téma grúziai vonatkozásainak méltatását sem. Műveiben kivétel nélkül Georgiáról és georgiai lakosokról írt. Forrásaiként ő is német és egyéb nyugat-európai forrásokat tüntetett fel.¹³ Dankovszky Gergely, a kaukázusi magyarság gondolatának egyik meghatározó képviselője 1826-os művében, amelyben szinte kizárólag német szerzők műveire hivatkozott, pusztán a Georgia országnévet alkalmazta.¹⁴ Horvát István történész 1825-ös művében, amelyben a magyarok pártus eredetét és ősi grúziai szálláshelyét kívánta bebizonyítani, szintén Georgiáról beszélt, kijelentve, hogy „*Georgiából* vezetem ki *Árpádot*.”¹⁵ Egészen a század utolsó harmadáig a magyar irodalomban a georgiai kifejezés dominált, így a *Sokféle* című folyóiratban,¹⁶ vagy éppen Nogel István¹⁷ és Ribáry Ferenc publikációiban is.¹⁸

¹¹ PERECSENYI NAGY László, *Két nevezetes Hazafiaknak Napkeleti utazásokról*, Felső Magyar Országi Minerva, 1 (1825) 5, 204.

¹² BESSE János, *Ó-Gyallai Besse Jánosnak Tudósításai Kaukasus mellékéről, mint a' Magyarok hajdani lakhelyéről, melyeket e' folyó 1829. esztendőnek Julius, Aug. és September Havaiban béküldött*. Pest, 1830.

¹³ JERNEY János, *A' Kúma melléki Magyar városról. I. Tudománytár*, 13 (1843) 1. 7-27; JERNEY János, *Hazai Literatura. Utazás. I. Figyelmező az egyetemes literatura' körében*, 1844/6. 87-93; JERNEY János, *Jerney János Keleti Utazása a' Magyarok' Őshelyeinek Kinyomozása Végett. 1844 és 1845*. Pest, 1851; JERNEY János, *Világosítás, az Avarok' és Kúnságiak' Nyelvéről*. Szeged, 1829.

¹⁴ DANKOVSKY Gergely, *A' Magyar Nemzet Maradéki Az Ősi Lakóhelyekben*. Pozsony, 1826. 14.

¹⁵ HORVÁT István, *Rajzolatok a' magyar nemzet legrégebb történeteiből*. Pest, 1825, 63.

¹⁶ *Turkoly Levele*. Sokféle, 1801/7, 157.

¹⁷ NOGEL István, *Nogel István Utazása Keleten*. Pest, 1847.

¹⁸ RIBÁRY Ferencz, *A baszk nyelv ismertetése*. Nyelvtudományi Közlemények, 1 (1866) 5. 41-42.

A változás első jelei Kenesei István állításával ellentétben orosz hatásra, ám Babirák Hajnalka soraival szemben, jóval 1945 előtt, a 19. század során jelentkeztek. Első megjelenési formái az orosz Gruzin formulát követték, s bizonyíthatóan orosz forrásból merítették. A Hasznos Mulatságok, s a Hazai 's Külföldi Tudósítások című folyóiratokban számtalan tudósítást közöltek a két orosz-perzsa, és az 1828-1829 közötti orosz-török háború során lezajlott kaukázusi orosz hódításokról, s több cikkben értekeztek a Kaukázus politikai és néprajzi vonatkozásairól. Ezekben találkozhatunk először a *Grusiniai*, *Gruziai* és a *gruzok* kifejezésekkel, amelyek forrását pontosan közölték a cikkek szerzői: az orosz nyelvű *Tiflisi Újság*,¹⁹ valamint egy, a lappal összekötetésben álló sztavropoli tudósító.²⁰

A század utolsó harmadában és a 20. század hajnalán már a két formula párhuzamos alkalmazásával találkozhatunk, sok esetben egy oldalon két, vagy több módon említve Grúziát. Lovászy Nándor gimnáziumi tanár 1889-ben megjelent, a Kaukázus és az Örmény Felföld etnikai viszonyairól írott művében már vegyesen használja a Georgia és Grusia kifejezéseket. Könyvének a „Kartalani törzsről” szóló fejezetében ki is jelentette, hogy a vidék lakosai „Grusiak v. Grusinek, kiket az európaiak közönségesen georgiaiaknak szoktak nevezni, s mely elnevezés először a középkorban merült föl. Ők rendszerint kartalinak hívják magukat...”²¹ Déchy Mór, a Kaukázus egyik első nem orosz származású geológiai kutatója, felfedezője és hegymászója 1907-ben bár még, mint Georgiáról írt a Kaukázus hegyvonulatait bemutató művében,²² útitársa, Hollós László jó példát ad a két meghatározás e zavaros használatára, hiszen 1899-ben megjelent művében nem egyszer egy oldalon írt a *georgiai* (*gruzin*) népről, *gruzin hercegről* és a *hatalmas gruz népről*.²³

A kaukázusi magyarság gondolatát felkaroló gróf Zichy Jenő több expedíciót is vezetett a század végén a Kaukázusba, mely kutatóutak eredményeiről számtalan publikációban számolt be. Ezekben szintén keverve találjuk a *Georgia*, *Gruzia*, *georgiai* és *gruz* kifejezéseket, nem egyszer egyazon mű soraiban.²⁴ Amikor az 1897-ben megjelent művében a „kaukázusi fajról” adott számot, a következőket írta: „[e]z 4 ágra oszlik, a georgiaira vagy grúzra [...]”,²⁵ s publikációiban előfordult a *Grusia*

¹⁹ *A Leszgierek*. Hasznos Mulatságok, 17 (1829) 1. 130.

²⁰ *Hazai 's Külföldi Tudósítások*. 1828/51, 402-403.

²¹ LOVÁSZY Nándor, *A Kaukásus Hegység és az Örmény Felföld Vidéke Néprajzi Tekintetben*. Vác, 1889, 16.

²² DÉCHY Mór, *Kaukázus. Kutatásaim és élményeim a kaukázusi havasokban*. Budapest, 1907, 137.

²³ HOLLÓS László, *Úti jegyzetek a Kaukázusból*. Kecskemét, 1899. 59., 62., 63.

²⁴ ZICHY Jenő, *Zichy Jenő gróf oroszországi és keletázsiai expedíciójának beszámolója (1897-1898)*. Budapest, 1899, 9.

²⁵ ZICHY Jenő, *A magyar faj vándorlása. Kutatásaim vezérelvei és eredményeinek összefoglalója*. Budapest, 1897, 35.

forma is.²⁶ Zichy expedíciói hatalmas népszerűségnek örvendtek, amelyet jól mutat a tény, hogy a Vasárnapi Újság 1895. évi, 42. évfolyamában nem kevesebb, mint tizenhét, a Kaukázussal, annak lakóival és Zichy expedícióival foglalkozó cikk jelent meg. Ezekben a *gruz* és a *georgiai* megjelölés szintén vegyesen szerepel. A következő meghatározásokkal találkozhatunk hasábjait olvasva: *bennszülött gruzok (georgiaiak); grúzi (georgiai) nemzetiségű; a régi Georgiában; Georgia vagy Gruzia, most a tifliszi orosz kormányzóság; etc.*²⁷ A 20. századi, 1945 előtti releváns magyar irodalom szintén e kevertségről adhat számot, amelyre példát adhatnak Bendefy László, vagy Pröhle Vilmos publikációi, ám ekkor már a Grúzia megjelöléssel gyakrabban találkozhatunk.²⁸

Tény, hogy az 1945 utáni magyar irodalom csaknem kizárólag a Grúzia megjelölést alkalmazta/preferálta, alkalmazkodva az orosz nyelvű irodalomhoz. Ez még azokban az esetekben is előfordult, amikor középkori latin nyelvű iratok „Georginanus” megjelölését kellett a magyarba átültetni, ahogyan azt a Györffy György szerkesztette *Napkelet Felfedezése* forráskiadványban is láthatjuk.²⁹ A fentiek alapján igazat adhatunk a Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótárának, amelynek hasábjain a következőket olvashatjuk: „A Grúzia országnév forrása az or. Грузия ’Georgia, Grúzia’; ez utóbbi az or. Грузин ’grúz ember’ (< grúz R. gurz ’ua.’) alapján keletkezett. A jelenkori grúzok a k’art’veli névvel jelölik önmagukat. – Korábban mind melléknévi, mind főnévi értelemben a m. georgiai [...] volt használatos a grúzok nevéként. Az elvétve felbukkanó m. gruzin ’grúz ember’ [...] az oroszból származik.”³⁰

²⁶ ZICHY Jenő, *Keleti Kutatások a Magyarság Eredetének Felderítése Érdekében. Történelmi Áttekintés és Észleleteim, Tapasztalataim Különös Tekintettel Expedícióm Eredményeire.* Budapest – Leipzig, 1905, 144.

²⁷ *Dagesztán.* Vasárnapi Újság, 42 (1895) 29. 473., SZÁDECZKY Lajos, *Tiflisz és Baku.* Vasárnapi Újság, 42 (1895) 28. 454-455., etc.

²⁸ PRÖHLE Vilmos, *Napkeletről.* Budapest, 1922, 125., BENDEFY László, *A magyarság kaukázusi őshazája.* Budapest, 1942. Maroknyi alkalommal, de előfordult a kaukázusi ország és nép említése a magyar országgyűlésben is, így 1907. április 6-án Manojlovics János az irodalomban ismeretlen „georginai” elnevezést alkalmazta. Vö.: *Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója.* VIII kötet. Budapest, 1907, 61.

²⁹ *Napkelet Felfedezése.* szerk. GYÖRFFY György, Budapest, 1965, 110.

³⁰ *A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára.* I. kötet. szerk. BENKŐ Lóránd, Budapest, 1984, 1099-1100.

TATÁROK, TÖRÖKÖK, AZERBAJDZSÁNOK

Azerbajdzsán és az azerbajdzsánok országnév- és etnikai megjelölését és annak eredetét illetően a tudományos életben politikai küzdelmek hevétől átfűtött vita folyik, amely során a szemben álló felek a terület ősi perzsa, örmény és azerbajdzsán múltját hivatottak bizonyítani. Az Araksz folyótól északra elterülő, Hegyi-Karabah, Grúzia és a Kaszpi-tenger által határolt területet, amelyet ma Azerbajdzsánként tartunk számon, 1918, az első Azerbajdzsán Köztársaság kikiáltása előtti időkből gyakorlatilag semmilyen forrás sem nevezi Azerbajdzsánnak – az idősíkon előrehaladva hol Albániának, Arrannak, Sirvan és Baku Kánságoknak, és egyéb módon nevezték. Az oguz-török nyelv különféle dialektusait beszélő azerbajdzsáni lakosság köreiben az Orosz Birodalom felbomlásának időszakában zajlott le a nemzetté válás forrongó folyamata, az egységes *azeri*, illetve *azerbajdzsán* elnevezést a lakosság soraiban a legtöbben ekkor még nem is tartották számon, identifikációs jegyek tekintetében magukat csupán törökökként vagy muszlimokként definiálták.³¹ Az „azerbajdzsán” névválasztás okát az Észak-Íránban fellelhető, bizonytalan számú, azonban mindenképpen többmilliós törökajkú lakosság által benépesített, szintén Azerbajdzsánként nevezett terület feletti kormányzat, s egy „Nagy-Azerbajdzsán” kiépítése igényének megfogalmazásában kell keresnünk. Ahogyan azt Cameron S. BROWN is megfogalmazta: „e kérdéskör politikai lehetőségeit jól mutatja, hogy számtalan azerbajdzsáni lakos „Dél-Azerbajdzsán”-ként tekint e területekre. [...] Irán területi felbomlásával, az ország azeriek által lakott területei – amelyek az Azerbajdzsán Köztársasággal határosak – könnyedén egyesülhetnének egy „egyesült Azerbajdzsán” képében [a dél-kaukázusi országgal].”³²

A túlnyomó többségben török ajkú populációval bíró észak-iráni Azerbajdzsán –*Āzarbāijān*, IR – elnevezésének, s egyúttal az Azerbajdzsán Köztársaság és népe

³¹ SHNIRELMAN, Victor A., *The value of the past: myths, identity and politics in Transcaucasia*. Osaka, 2001, 79-103.

³² BROWN, Cameron S., *Observations from Azerbaijan*. Middle East Review of International Affairs, 6 (2002) 4. 67-68. Lásd még: BARTHOLD, Vasily Vladimirovich, *Studies on the History of the Caucasus and Eastern Europe*. Moscow, 1963. 703; GALICHIAN, Rouben: *The invention of History. Azerbaijan, Armenia and the Showcasting of Imagination*. London – Yerevan, 2009. A hivatalos azerbajdzsáni állásfoglalás szerint, az iráni adatokkal ellentétben, mintegy „22-30 millió fős azerbajdzsán etnikai kisebbség” él Irán északnyugati területein. Lásd: VALIYEV, Anar M., *Azerbaijan-Iran Relations: Quo Vadis, Baku?* PONARS Eurasia Policy Memo No. 244; September 2012. Az iráni provincia múltját illetően James Forsyth kaukázológust idézve elmondható, hogy a 12. század előtt „a területen nem a törökajkú lakosság dominált, valójában nem is egy országgént létezett, csupán Perzsia egy provinciája volt a központban Tabrizsal, az Araksz folyótól délre – Atropatene ősi méd régiója, a mai »perzsa Azerbajdzsán«.” Lásd: FORSYTH, James, *The Caucasus. A History*. Cambridge, 2013, 92.

elnevezésének etimológiájára számtalan elmélet született. Talán a legelfogadottabb megközelítés a terület perzsa, zoroasztrianus múltját bizonyítja – a perzsa Azar és Bajjan szavak a Tűz Védelmezői jelentéssel bírtak. Egy másik elmélet a perzsa Atropatész satrapa nevéből eredezteti a terület megjelölését.³³

Az egységes „azerbajdzsán” nemzeti identitás kiforrása előtti időkben, tehát még a 19. század során is, az európai és orosz irodalomban a terület török ajkú lakosságát illetően a téves „tatár” megjelölést alkalmazták e népcsoportra, amely megjelölés a magyar irodalomban is rögzült.³⁴ Az Azerbajdzsán Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatója, Jaqub MAHMUDOV így fogalmazott ezzel kapcsolatban: „A történelem különböző időszakaiban nevezték őket azerbajdzsán türköknek, azerbajdzsán vagy kaukázusi tatároknak.”³⁵ A korabeli orosz források a 19. század során következetesen a tatár megjelölést alkalmazták, így a Hegyi-Karabah 1823-as gazdasági és lakossági felmérése is a lakosságot három csoportra osztotta: örményekre, nomádokra és tatárookra.³⁶ A tatár etnikai megjelölés alkalmazása hamar beépült az európai irodalomba is. Az egyik első, a Kaukázus etnikumaival foglalkozó tudományos műben, az August von Haxthausen báró által írt és 1855-ben publikált *The Tribes of the Caucasus* című műben a szerző így írta le a kelet- és dél-kaukázusi muzulmán – azerbajdzsán – lakosságot:

„A Kaukázus dél-keleti, a Kaszpi-tenger által határolt része, amely nagyjából háromszázezer négyzetkilométert foglal magába, s Perzsia határáig terjed, így Dagesztán, Sirvan, etc. tartományokat tatárok lakják.”³⁷

A magyar irodalomban szintén élt e képi zavar, s hosszú időn át a „tatár” megjelölést alkalmazták a dél-kaukázusi török ajkú lakossággal kapcsolatban. Ahogyan azt Lovász Nándor is írta feljebb már említett művében, „a Kura és Araxes mentén, majd

³³ A témában magyar nyelven nem található megfelelő szakirodalom, csupán ismeretterjesztő, a tudományosság igénye nélkül megírt publikációk: OBRUSÁNSZKY Borbála, *Azerbajdzsán*. Budapest, 2011; FEJES László, *Kik is azok az azeriek?* Nyelv és Tudomány, 2013. augusztus 13. Lásd: <http://www.nyest.hu/hirek/kik-is-azok-az-azeriek> [a letöltés ideje: 2014. május 2.]

³⁴ Lásd: *Akti sobrannije kavkazkoju arheografic'eskoju kommissiju*. Arhiv. glavnago upravlen'ija namestn'ika kavkazskago. szerk. A.D. Berz'e. Tiflis. 1868. A nemzetközi és magyar irodalomban még a mai napig találunk a „tatár” etnikai megjelölés alkalmazására példát, így egy hazai, 2013-as kiadású kötet előszavában is: THUMÁNJÁN Hovhánnesz: *Szaszuni Dávid*. Budapest, 2013.

³⁵ MAHMUDOV, Jaqub, *Az azerbajdzsán nép etnogenezisének kérdéséhez*. Budapest, 2010, 8.

³⁶ *The 1823 Russian Survey of the Karabagh Province*. szerk. BOURNOUTIAN, George, Costa Mesa, 2011. A forrásból kiderül, hogy a ma *de facto* független állam, Hegyi Karabah Köztársaság területe 1823-ban 97%-ban örmények lakta vidék volt.

³⁷ HAXTHAUSEN, August von, *The Tribes of the Caucasus with an Account of Schamyl and the Murids*. London, 1855, 16-17.

a tiflisi kormányzóság déli részében a grusiaiakkal vegyesen laknak, az eriwáni kormányzóságban pedig az örményekkel keveredtek. Közös néven pedig tatároknak nevezik őket, kiknek egy nagy része ismét távolabb a Kaspi tenger sivatagjain egész Wladikavkásig, mint vándortörzs hol ide, hol oda vándorol.”³⁸ Amikor Szádeczky-Kardoss Lajos 1895-ben, mint gróf Zichy Jenő kutatócsoportjának történész tagja látogatást tett Tbilisziben és Bakuban, majd élményeit a Vasárnapi Újság hasábjain közölte, míg Tbiliszi lakosságáról bőségesen szólva a következőket írta: „[a]z orosz, örmény és perzsa mellett nagy számmal vannak a bennszülött gruzok (georgiaiak), tatárok, görögök, németek, francziák, zsidók. Ez a mai Babilon!”, addig Baku lakosságával kapcsolatban csupán a *sárgára festett szakálló és kezű perzsákról* tett említést.³⁹ Csudáky Bertalan 1907-ben már egy jóval színesebb képet festett Baku etnikai viszonyairól: „Itt alkuszik a mozgékony örmény, a perzsa; itt sűrög-forog a félmeztelen tatár és itt robognak az örökké panaszkodó bakui milliomosok (petroleumkirályok) elegáns forgatagai.”⁴⁰

Az Azerbajdzsán név használata az Araksz folyótól északra elterülő területtel kapcsolatban egészen az első Azerbajdzsán Köztársaság kikiáltásáig teljesen ismeretlen volt a magyar irodalomban, az Azerbajdzsán megjelöléssel csupán az észak-perzsa területeket illették. Számtalan példát adhatunk erre, kezdve Vámbéry Ármin műveivel, akinek *A magyarok eredete* című, 1882-es műve jó példával szolgál:

„*A Kaukazuson túli törökök kik, mint történetileg kideríthető, részben csak a XI. és XII. században vagyis a szeldzsukok betörései idején nyomultak Azerbajdzsánból a Kaukázus felé, részben pedig még sokkal később kerültek ide, tudniillik a XVI. és XVIII. századok folyamán. [...] egyes ágak Azerbajdzsánból kiindulva, az Araxesen át a Kurig jutottak el.*”⁴¹

Az azerbajdzsán lakossággal kapcsolatos zavaros etnikai megjelölés által okozott következetlen fogalomhasználatra azonban már a 19. század során többen is felfigyeltek, így Harrison Grey Dwight és Eli Smith amerikai misszionáriusok is, akik leszögezték, hogy „[e]zen provinciák muzulmán lakosait, néhány kurd kivételével akik Karabah hegyeiben élnek, s kikerül a továbbiakban beszélni fogok, az oroszok és más európaiak általában tatároknak hívják. E név azonban úgy tűnik ismeretlen

³⁸ LOVÁSZY, *i. m.*, 24.

³⁹ SZÁDECZKY Lajos, *Tiflisz és Baku*. Vasárnapi Újság, 42 (1895) 28. 454-455.

⁴⁰ CSUDÁKY Bertalan, *Napkeleti Tájak (Krim és Kaukázus)*. Budapest, 1907, 144.

⁴¹ VÁMBÉRY Ármin, *A magyarok eredete. Ethnologiai Tanulmány*. Budapest, 1882, 481-482. Hasonló megállapításokkal találkozhatunk Vámbéry más műveiben is: VÁMBÉRY Ármin, *A török faj etnológiai és etnográfiai tekintetben*. Dunaszerdahely, 2006, 601.

a vidék lakosai által, az örmények törököknek, ők magukat pedig muzulmánoknak hívják, s mivel nyelvük tisztán láttatja török eredetüket, nem látom alkalmasnak e név használatát.⁷⁴²

Korát megelőzve, túlnöve az európai irodalomban hibásan szereplő „tatár” etnikai megjelölésen, először Jankó János tollából olvashatunk a dél-kaukázusi törökséggel kapcsolatban, mint *iráni vagy aderbeidsáni törökökről*. A Zichy Jenő expedícióinak eredményeit taglaló hatkötetes mű egyik szerzőjeként, a magyar irodalomban először írta le a sorokat:

„Az aderbeidsán törökök keleti határa a Kaspi tenger, főtömegük Baku és Lenkoran közt nyomul be a Kura mentén Tifliszig, az Araksz mellett annak forrásáig. [...] Nyelvük a töröknek aderbeisáni dialektusa erős új persa hatással, mely az oszmánnal áll legközelebbi rokonságban, főleg ennek anatóliai dialectusával, melytől csak a XII., XIII. század után válhatott el. [...] Több törzsre oszlanak [...] Aderbeidsán és Kaukázus törökjeinek legkülönbözőbb törzseiből és aránylag csak újabb eredetű keretben alakult össze.”⁷⁴³

A magyar politikai diskurzusban Azerbajdzsán, mint politikai entitás megjelölésével kapcsolatban a szovjetizálódás korszakáig és a dél-kaukázusi szovjet tagköztársaságokkal való gazdasági- és kulturális kapcsolatok megerősödéséig a teljes zűrzavar uralkodott. Nem sokkal a dél-kaukázusi szovjet hódítás után, 1922-ben Kiss Sándor magyar királyi ügyvivő Konstantinápolyból Bánffy Miklós külügyminiszternek írott levelében például a következőképpen fogalmazott Törökország dél-kaukázusi diplomáciai kapcsolatairól: „félhivatalos képviselleteik vannak a georgiai, azerbeidsáni és kaukázusi tanácsköztársaságoknak is.”⁷⁴⁴ Ugyanebben az évben a *Magyar Külpolitika* című folyóirat Musztafa Kemál „honvédő háborúja” kapcsán azonban a következőket közölte: „[Kemál] azután a volt orosz birodalom félig-meddig függetlenné lett mohamedán államait: Asszerbeidsánt, a cserkész köztársaságot és a Gruzföldet vonta érdekkörébe.”⁷⁴⁵ Ebből is láthatjuk, hogy egészen a legújabb időkig, e régió és népei milyen marginális helyzetet foglaltak el a magyar közéleti és politikai diskurzusban.

⁴² DWIGHT, H. G. O. - SMITH, Eli, *Missionary Researches in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas*. London, 1834, 184-185.

⁴³ JANKÓ János, *A néprajzi gyűjtemény leírása*. In: *Zichy Jenő Gróf Kaukázusi és Középázsiai Utazásai*. Vol. I. Budapest, 1897, 8.

⁴⁴ Konstantinápolyi hírek. Sofia, 1922. március 16. *Magyar Nemzeti Levéltár*, K63/32.

⁴⁵ *Musztafa Kemál basa*. Magyar Külpolitika, 3 (1922) 40. 1.

ÜRMÉNYEK ÉS ÖRMÉNYEK

„Az ütközet színterén győzelme jeléül Hajk kéziművű emléket emelet a térség közepén s Hajk névvel illette e helyt. Ennek okából nevezik mindmáig a környező vidéket „Az örmények völgyének” (Hajoc Dzor). A dombot pedig, melyen vitéz harcosaival Bél elesett máig is Gerezmank-nak („temetősírok”) hívják. Bél tetemét (mint Mar Abasz mondja) balzsamos kenettel bevonva Hajk rendelte vitetni Harkba s egy magaslaton temettette el, hogy a feleségek és fiai mindig láthassák. Mi pedig hazánkat ősről Hajkról Hajkh-nak nevezzük” – írta Horeni Mózes (Movsēs Xorenac’i) a Kr. u. 5. században az örmények népetimológiájáról, az örmény nemzet mitikus ősről, Hajkról, valamint önelnevezésük, hay (huj, örmény) és Hayasztan (Հայաստան, Örményország) eredetéről.⁴⁶ Az indoeurópai eredetű örmény nyelv diakrón jellegű vizsgálata azonban különféle elméletek kibontakozásának adott teret, James R. RUSSELL idézve, „a »hay« [önelnevezés] tehát jöhet az öntelt potijos-, ’vezér, mester’ szóból; vagy kialakulhatott a Hatti megjelölésből is, hiszen útjuk során az örmények őseinek az egykor hatalmas Hettita Birodalom földjeit kellett keresztezni.”⁴⁷

A magyar „örmény” megjelölés azonban nem a nemzet önelnevezéséből ered, hanem az ország és lakosainak idegen, ám szintén ókori eredetű megjelöléséből: Arménia. Az Arménia megjelölés a Kr. e. 6. század óta bevett megjelölése az örmény államnak és az általa elfoglalt területeknek Kelet-Anatóliától a Kaukázus déli vonulataiig. Már Hérodotosz és Xenophón is alkalmazta történeti műveik soraiban, így az Anabaszisban is: „[É]n gyakran vadásztam embereimmel a méd és arméniai birodalom határterületén, [...] az itt levő arméniaiak éppen úgy tudják, mint te, hogy mit tettél; és ha nyomára jövök az igazságnak, ők is éppúgy észreveszik, hogy nem a valóságot mondom”.⁴⁸ GOMBOS Károly meglátása szerint az „*Armenioi* elnevezés,

⁴⁶ SCHÜTZ Ödön, *Hajk és Bél harca. A régi örmény irodalom kincsestára I. Ókor – Középkor*. Budapest, 1995, 43. Horeni Mózes történeti művének, az Örményország története c. kötetnek már 1892-ben megjelent magyar fordítása az erdélyi örmény városban, Szamosújváron, Szongott Kristóf, az Armenia folyóirat szerkesztőjének fordításában: CHORENEI Mózes, *Nagy-Örményország története*. Szamosújvár, 1892.

⁴⁷ RUSSELL, James R., *Early Armenian civilization*. In: *The Armenians. Past and present in the making of national identity*. Szerk. HERTZIG, Edmund – KURK CHIVAN, Marine, London – New York, 2005, 30-31.

⁴⁸ XENOPHÓN, *Anabázis*. Ford.: FEIN Judit. Lásd: <http://mek.oszk.hu/05000/05027/05027.htm#51> [a letöltés ideje: 2014. május 4.] Természetesen az „Arménia” megjelölésre is születtek népetimológiai, az egyik ilyen Gombos Károly a következőképpen fogalmazta meg: „A legenda szerint az örmények ősapja, a daliás Hajk, Noé dédunokája volt, aki fiával, Armennal és népes családjával Babilóniából elmenekülve, az Ararát hegy lábánál telepedett le, itt foglalt új hazát népének. Az örmény honfoglalás története legenda, mint ahogyan az Arménia elnevezés sem Armentől származtatható, de a népi hagyomány is az örménység több ezer éves múltjára utal. Lásd: GINK Károly – GOMBOS Károly, *Örményország. Tájak, várak, kolostorok*. Budapest, 1972, 7.

a nép „örmény” nevének alapformája valószínűleg a Taurus-hegység táján élő *arme* törzsek nevére vezethető vissza”, ám ez pusztán hipotézis, az egyetlen tény, amelyet az „Arménia” megjelölés etimológiájával kapcsolatban megemlíthetünk, a Kr. e. 521. évben történt első, ó-perzsa nyelvű ékírásos említése I. Dareiosz perzsa nagykirály háromnyelvű sziklafeliratán.⁴⁹

A magyar irodalomban az „örmény” és „Örményország” nép- és országnév alkalmazása a három dél-kaukázusi nép megjelölése közül a legkonzekvensebb képet mutatta és mutatja mind a mai napig, amelynek nyilvánvaló okai vannak. Örmények a Kárpát-medencében már a középkor óta éltek Esztergom mellett, s az örmény kereskedők a kora újkorban is nagy számban érkeztek hazánkba. Nagyobb számban 1672-ben érkeztek Erdélybe, a hagyomány szerint a török-lengyel harcok elől menekülve Moldva irányából, s két nagy erdélyi örmény várost alapítottak: Erzsébetvárost és Szamosújvárt.⁵⁰ A köztudatban ezáltal rögzülni kezdett e nép és történeti lakhelyük elnevezése is.

A magyar irodalom a 18-19. század során az örményekkel és Örményországgal kapcsolatban kivételesen alapos történeti- és politikai ismeretekről tett tanúbizonyosságot a korabeli nemzetközi irodalomban is használatos „Orosz-Arménia”,⁵¹ Kis-Örményország (ti. Kilikia),⁵² a „Török- és Orosz-Armenia”,⁵³ az Örmény Felföld és a „Török-Örményország”⁵⁴ kifejezések alkalmazásával. Bár az „örmény” és „Örményország” megjelölések a 18. század óta domináltak, még a 19. század végén is találkozhattunk az ország kapcsán az „Armenia” kifejezéssel.⁵⁵ Előfordult, hogy az „örmény” és „Arménia” illetve „arméniai” megjelöléseket egyszerre alkalmazták, így Jankó János 1897-es tanulmányában: „[a]z örménység többi része főképen Armeniában (1-1½ millió), Persiában (100,000), Oroszországban (500,000), európai Törökországban (400,000), Ausztria-Magyarországban (16,000), Afrikában (5000), Kelet-Indiában (5000) él.”⁵⁶

⁴⁹ GINK Károly–GOMBOS Károly, 1972. 8.

⁵⁰ *Távol az Araráttól. Örmény kultúra a Kárpát-medencében*, szerk. KOVÁCS Bálint – PÁL Emese, Budapest – Leipzig, 2013.

⁵¹ *Gróf Zichy Jenő Ázsiai Utazása*. Vasárnapi Újság. 42 (1895) 19. 305.

⁵² *Örmény Klastrom Sz. Lázár’ szigetén Velence mellett. I.* Hasznos Mulatságok, 37, 1829 (1), 290-294.

⁵³ GALGÓCZY János, *A Kaukázusi népek őstörténetéhez I.* Ethnographia, 1901/12. 343-351.

⁵⁴ Lovászy Nándor, 1889.

⁵⁵ MARIENESCU Athanáz, *A Magyar Népnév Philologiai Eredete és Értelme és A Kaukázusi Magyarország*. Nagyvárad, 1898, 47.

⁵⁶ JANKÓ János, *A néprajzi gyűjtemény leírása*. = J. J., *Zichy Jenő Gróf Kaukázusi és Középázsiai Utazásai*. Vol. I. Budapest, 1897, 94.

Az örménység megjelölésére létezett még egy, az eddigiektől eltérő mód, amely mind elterjedtségében, mind az „örmény” megjelöléshez viszonyított hangtani eltéréseit figyelembe véve jelentéktelennek tekinthető, ám megjegyzésre méltó: az „örmény”. Erre a megjelölésre eddig csupán egyetlen példát találtam a 19. századi magyar irodalmat tanulmányozva, mégpedig Ó-Gyallai Besse János kaukázusi expedíciója során írt harmadik, Mozdokban, 1829. augusztus 20-ra datált jelentésében. A jelentés alapján Mozdok faluban „Oroszok, Ürmények, Tatárok és Osszetek” éltek. Expedíciója fő úti céljáról, Magyarai településről és etnikai összetételéről pedig a következőket írta: „egy német 33. házból álló colonia, 40 házból álló Ürmény, és 4 familiából álló Kalmukok laknak ebben a helységben.”⁵⁷ E két példán kívül azonban az örmény, adott esetben az arméniai megjelölés következetes képet mutatott a magyar irodalomban.

ÖSSZEGZÉS

Jelen tanulmány célja a három dél-kaukázusi államalkotó nemzet, a grúz, az örmény és az azerbajdzsán nép- és országnevek etimológiai fejlődésének és a magyar irodalomban történt változásainak bemutatása, amelynek szisztematikus felvázolására eddig a magyar tudományos életben nem került sor. A tanulmány *sine ira et studio* kíván a grúz/georgiai, Grúzia/Georgia nép- és országnevek kapcsán kialakult vitához új nézőpontokat felmutatva hozzászólni, s ezzel együtt az Azerbajdzsán megjelölés körül a 20. század derekáig zavaros képet festő magyar írásmódokat, valamint a képet árnyalva, az Örményország megjelölésére használt konzekvens és naprakész 19. századi magyar írásmódot felvázolni. Bár a tanulmányban következetes módon a grúz, Grúzia megjelöléseket alkalmazom, a népnév körüli vita során felmerült kérdést, miszerint „mely megjelölést célszerű a magyar irodalomban és közbeszédben alkalmazni”, nyitva kívánom hagyni, nem kívánok állást foglalni.

⁵⁷ BESSE János, 1830, 13., 16.

PÉTER PÁL KRÁNITZ

GEORGIAIS, ÜRMÉNYS AND TATÁRS – CHANGES OF NAMES OF SOUTH CAUCASIAN NATIONS IN HUNGARIAN LITERATURE AND THEIR ETYMOLOGIES.

The article demonstrates the etymology of names of South Caucasian nations, and their changes in Hungarian literature. The relevancy of the matter lies in the recent diplomatic approach between the South Caucasian states and Hungary – rupture in the case of Armenia –, which resulted in diplomatic statements and gestures such as the resolution of the Hungarian Parliament in July 2011 that regularized the official usage of the name of the Georgian state and people: instead of the putative Russian designation of *Grúzia* and *grúz*, they will be denominated as *Georgia* and *georgiai*. Several scholars and experts of the topic raised their concerns on the matter and a dispute arose, attempting to prove the origins of the Hungarian designation of the name, suggesting two ideas: *Grúzia* and *grúz* were naturalized by the Soviet occupiers of Hungary after 1945 (Hajnalka Babirák); and that it was generalized by the German literature in the turn of the 18th and 19th centuries (István Kenesei). However, in reality, although the spread of the designations *Grúzia* and *grúz* – most commonly used by Slavic languages – in Hungary really were the effects of the Russian literature, it occurred well before 1945, in early 19th century, and first appeared in journals and periodicals reporting on the Russian-Persian wars, referring to Russian newspapers and correspondents. The article also demonstrates how the usage of the designation of *tatár* was applied for Azerbaijanis up till the late 19th centuries in Russia, Hungary and Europe too, while the usage of *örmény* for Armenian and *Arménia* and *Örményország* for Armenia had been consistent (with the exception of János Károly Ógyallai Besse and his designation creation: *ürmény*).